

TUTKIMUKSEN VAIKUTUS JA IKKU-ARVIOINTIMALLI

Suomen liittyttyä EU:hun alkoi laaja projekti-perusteinen tutkimus- ja kehittämistoiminta. Ohjelmakaudella 1995–1999 toteutettiin muun muassa viisi kansallista Euroopan Sosiaalirahaston ohjelmaa. Tämän artikkelin kirjoittajat tekivät (yhdessä muiden tutkijoiden kanssa) Tavoite 4 -ohjelman ennakoituprioriteetin arvioinnin vuosina 1996–1999 (Moisseinen & al. 1999). Tarkasteltavina kohteina oli tutkimuksia ja kehittämisprojekteja, joiden tehtävänä oli ennakoida talouden, työelämän ja ammatillisen osaamisen muutoksia.

Myös ennen EU-aikaa Suomessa on ollut tapana arvioida edeltä käsin – tutkimusprojektien avulla – merkittäviä yhteiskuntapolitiittisia uudistuksia. Etukäteen arvioituihin reformeihin kuuluvat esimerkiksi peruskoulun eriyttämisratkaisu ja yleisten teiden nopeusrajoitusten käyttöönotto (Lampinen 1985, 96–222). Yhdysvalloissa (sekä liittovaltion että osavaltioiden tasolla) projekteihin ja ohjelmiin pohjautuva kehittämistyö on ollut käytännön yhteiskuntapolitiikassa usein käytetty metodi. Kehittämistoimintaan on liittynyt laaja arviointi, jossa keskeistä on ollut ohjelman tehokkuuden ja vaikuttavuuden arviointi (esim. House 1993).

Seuraavassa puntaroimme sitä, kuinka tutkimuksen (sekä yksittäisten tutkimusten että tutkimusohjelmien) yhteiskunnallisia vaikutuksia tulisi arvioida. Aluksi suuntaamme katsemme kansainväliseen tutkimuskirjallisuuteen, josta etsimme apua tutkimustyön yhteiskunnallisen vaikuttavuuden käsitteelliseen jäsentämiseen. Yhdistämällä omat kokemuksemme ja tutkimuskirjallisuuden annin esitämme mallin, jonka avulla uskomme voitavan arvioida erilaisten yhteiskuntatieteellisten tutkimusten erilaista vaikuttavuutta. Lopuksi pohdimme mallin soveltuvuutta yleensä.

Yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen ja käytännön yhteiskuntapolitiikan suhteesta on käyty tut-

kimuskirjallisuudessa laajaa keskustelua. Keskustelusta voidaan erottaa ainakin seuraavat osakeskustelut. Ensinnäkin on olemassa, edelleen jatkuva, keskustelu Weissin malleista koskien yhteiskuntatieteellisen tiedon hyödyntämistä. Toiseksi toimintatutkimusta (action research) koskeva metodologinen kirjallisuus on tuottanut ajatuksia siitä, kuinka yhteiskuntatieteellinen (käytätymistieteellinen) tutkimus vaikuttaa käytäntöihin ja organisaatioihin. Kolmanneksi on myös yhteiskuntatieteissä pohdittu tutkimus- ja kehittämistyön (R & D) merkitystä, ja neljänneksi 1990-luvulla termi ”valtauttaminen” (empowerment) nousi näkyvästi esiin ihmistieteellisen tutkimuksen eri kentillä (kasvatustieteellinen tutkimus, sosiaalipoliittinen tutkimus, terveystutkimus ja evaluaatiotutkimus), ja viidenneksi on pohdittu evaluaatiotutkimusten hyödyntämistä ja vaikuttavuutta.

Kaikki edellä mainitut keskustelut antavat näkökulmia siihen, kuinka yhteiskuntatieteellinen tutkimus voi vaikuttaa halutulla tavalla yhteiskunnalliseen käytäntöön ja miten sitä käytännössä hyödynnetään. Kansanviisaus opettaa: ”tutki ennen kuin hutkit”. Siis jotta voidaan arvioida esimerkiksi johonkin yhteiskuntapolitiittiseen päämäärään pyrkivän tutkimusohjelman potentiaalisia vaikutuksia eli vaikuttavuutta, on tunnettava, mihin ja miten yhteiskuntatieteellinen tutkimus voi periaatteessa vaikuttaa.

Tarkastelemme seuraavassa lyhyesti kutakin edellä mainituista tutkimuskeskusteluista etsien käsitteistöä, jonka avulla voidaan arvioida erilaisia tutkimuksia ja niiden vaikutuksia.

VALISTAVA VAIKUTUS

Carol Weiss on yhteiskuntatieteellisen tutkimustiedon hyödyntämistä ja vaikutusmuotoja koskevan keskustelun ”grand old lady”. Hänen ensimmä-

mäiset tutkimuksensa ja niiden käsitteelliset tulokset, jotka koskivat yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen erilaatuisia hyödyntämistyyppäjä, ovat toimineet yhä jatkuvan debatin keskeisenä lähtökohtana (Weiss 1977 & 1979 & 1999; Marra 2000).

Weiss (1977) esitti tutkimuksen hyödyntämiselle kuusi periaatteellista mallia: tutkimus-sovellus-malli (knowledge-driven model), ongelmia ratkova malli (problem-solving model), vuoro-vaikutusmalli (interactive model), poliittinen malli (political model), taktinen malli (tactical model) ja valistava malli (enlightenment).

Weiss on argumentoinut sen puolesta, että yhteiskuntatieteellinen tutkimus on harvoin instrumentaalista eli yhteiskuntapoliittisen päätöksenteon välitön väline (Weiss 1979 & 1999). Hän katsoo, että yhteiskuntatieteellinen tutkimus parhaimmillaan vaikuttaa piilevästi ja välillisesti muuttaen päätöksentekijöiden käsitteellistä hahmotusta. Tutkimustieto vaikuttaa siihen, että toimijat hylkäävät aiempia käsitteitä ja ottavat käyttöön uusia jäsentäessään esillä olevaa yhteiskunnallista kysymystä.

Olemme yhtä mieltä siitä, että tämä käsitteellinen ja valistava vaikutusmuoto on yhteiskunta- ja ihmistieteistä puhuttaessa keskeinen. Kuitenkin voidaan ajatella, että yhteiskuntatieteellisellä tutkimuksella on myös instrumentaalista vaikutusta. Esimerkiksi K. Archibaldin mukaan kliinisesti suuntautuneet tutkijat pyrkivät siihen, että tutkimuksella on välitöntä merkitystä tilaajien (päättäjäien) kannalta (Archibald 1968). Jürgen Habermas (1981) on argumentoinut, että tutkimustietoa on kolmea lajia, jotka kaikki liittyvät erilaisiin intresseihin ja palvelevat erilaista käytäntöä. Hänen mukaan myös yhteiskuntatieteellinen tutkimus voi tuottaa yhteiskunnallisten ilmiöiden ennustettavuutta ja hallittavuutta palvelevaa, teknisen intressin mukaista instrumentaalista tietoa. (Ks. myös Pirttilä & Nuotio 2000.)

Myös esimerkiksi erilaiset toistettavat – mutta samanlaiseen käsitteelliseen struktuuriin nojaavat – talouspoliittiset barometritutkimukset voivat olla instrumentteina talouspolitiikassa ja taloudellisessa suunnittelussa. Yhtenä esimerkkinä ovat myös Suomessa yleistyneet organisaatioiden ilmapiiritutkimukset. Niiden avulla organisaatioiden johdot ja henkilöstöt voivat seurata organisaationsa ilmapiirin muutosta tai verrata omaa organisaatiotaan samanlaisiin organisaatioihin ja tämän jälkeen muuttaa toimintaansa. Ajateltavis-

sa on myös sellainen tutkimusten vaikutusmalli, jossa käsitteellinen ja instrumentaalinen vaikutus kietoutuvat yhteen. Täten esimerkiksi ilmapiiritutkimuksen tulokset ja jokin organisaatiotutkimuksen tuottama käsitteellinen idea ”uudesta organisaatiokulttuurista” yhdessä vaikuttavat organisaation toimintakäytännön uudistamiseen.

TOIMINTATUTKIMUSTEN VAIKUTUS

Toimintatutkimuksella (action research) on pitkät traditiot ja siinä voidaan erottaa erilaisia suuntauksia (Stringer 1999). Myös suomalaisessa yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa toimintatutkimuksella ja sen osasuuntauksilla (sisältäen kehittävän työntutkimuksen) on oma paikkansa (Kasvio 1994; Kuula 1999). Toimintatutkimuksen katsomme vaikuttavan käytäntöön kolmen mallin mukaan, jotka ovat refleктоiva malli, prosessikonsultoiva malli ja ”vallankumousmalli”.

Donald Schön on esittänyt teoriansa, jossa käytännön toimijoista (praktikoista) tulee tutkimuksen avulla refleктоivia toimijoita. Refleктоivat praktikot ovat toimijoita, jotka koko ajan punta-roivat tutkimusteoriaan nojautuen oman toimintansa käsitteellistä perustaa. (Schön 1983.) Mallia on sovellettu sosiaalipolitiikan ja terveydenhuollon areenoilla (Hart & Bond 1996).

Täten tutkimus – itse asiassa – vaikuttaa samansuuntaisesti kuin Weissin valistavassa (käsitteellisessä) mallissa. Erona on, että refleктоinti-mallissa ydin on jatkuvassa tietoisessa käsitteellisessä uudistumisprosessissa eikä vain toimijoiden käsitekehikon uudistumisessa ennen tutkimusta ja sen jälkeen. Jos halutaan arvioida, saako projekti aikaan tämän mallin mukaista vaikutusta, on arvioitava, pitääkö toimintatutkimusprojekti koko ajan käynnissä käytännön toimijoiden omien toimintatapojen refleктоintia vai ei.

Prosessikonsultaatiossa (Schein 1987 & 1988) ydin on jatkuvassa interaktiossa konsultoivan tutkijan ja käytännön toimijoiden välillä. Konsultoiva tutkija ei ole vain tarkkailija eli ”kärpänen katossa” vaan ”pisteliäitä” uusia kysymyksiä herättävä ja muutoksia vaativa aktivaattori eli ”sokraattinen paarma” (Kuula 1999, 204–216; Sepänen-Järvelä 1999, 141–208). Mikäli tutkimus pyrkii tämän mallin mukaisiin vaikutuksiin, niin arviointi on tehtävä sen perusteella, kuinka ”pistävää” – eli aktivoivaa – tutkijan konsulttitoiminta on ollut.

Vallankumousmallissa toimintatutkimuksella pyritään tuottamaan laadullisesti ja rakenteellisesti uutta toimintaa. Mallissa tutkimuksen ydintavoitteena on saada aikaan toiminnan rakenteiden vallankumous. Toimintatutkimus on sitä vaikeuttavampi, mitä vahvemman vallankumouksen se rakennemuutoksessa saa aikaan. Toiminnan muuttaminen on projektin tärkeimpänä tavoitteena, ja täten onnistuneelta toimintatutkimukselta ei välttämättä vaadita minkäänlaisia kirjallisia tuotoksia eikä perinteisiä tieteellisiä artikkeleita tai raportteja (Stringer 1999, 168–186).

Kehittävässä työntutkimuksessa korostetaan, että toiminnan muutos on tietoinen muutos jostakin toimintajärjestelmästä toiseen. Lähtökohdiana on se, että tutkimus saa aikaan muutoksen analysoimalla tietoisesti ja systemaattisesti nykytoiminnan ja sen taustalla olevan toimintajärjestelmän ristiriitoja. Muutoslaboratoriossa tutkijat tuottavat peilin, jonka avulla toimijat (kanssatutkijoina) voivat analysoida toimintansa rakenteellisia ehtoja ja suuntautua kohti uutta toimintajärjestelmää. (Ks. esim. Virkkunen & al. 1999.)

Vallankumousmallin mukaista toimintatutkimusta tulee täten arvioida sen perusteella, miten ja millaisen toiminnan rakenteellisen muutoksen se saa aikaan. Muutos perustuu aina tutkijan ja tutkittavien teoreettisesti hallittuun vuorovaikutukseen, jossa tutkija on koko ajan ohjaajana, kommentaattorina ja virittäjänä. Kyse on konsultatiivisesta vaikuttamisesta.

OD-TUTKIMUKSEN VAIKUTUS

L. R. Kahn (1974) on todennut, että oikeastaan OD eli Organization Development on erilaisten menetelmien ja lähestymistapojen ”sekamelska”. Se oli 1970- ja 1980-luvulla työelämän organisaatioiden kehittämisen pääsuuntaus. Joidenkin tulkintojen mukaan (esim. Bennish 1969; Kasvio 1990, 58) se on lähinnä koulutukseen tukeutuva organisaatioiden muutosstrategia. Kuitenkin OD voidaan myös nähdä tutkimusperusteisena organisaatioiden ja toimintakäytäntöjen kehittämisenä (Porras & Roberts 1980).

J. Porras ja N. Roberts näkevät, että tutkimus on silta organisaatioita muuttavan toiminnan (käytäntö) ja organisaatioteorian välillä. Ensinnäkin tutkimuksella ohjataan niitä interventioita, joilla organisaatiota uudistetaan, toiseksi tutkimuksella arvioidaan intervention tuloksellisuutta

ja kolmanneksi tutkimuksella pyritään ymmärtämään sitä prosessia, joka on johtanut tuloksiin. (Porras & Roberts 1980.)

Edellä mainitun tulkinnan mukaan tutkimus voi vaikuttaa organisaation kehittämiseen ohjaten, arvioiden ja tehden ymmärrettäväksi uudistamistyötä.

William Miller ja Langdon Morris (1998) ovat erottaneet tutkimus- ja kehittämistoiminnasta eri sukupolvia. Heidän mukaansa 1990-luvulla alkoi muutos, jossa toiminnan ”neljäs sukupolvi” pyrki kyseenalaistamaan ”kolmannen sukupolven” valta-aseman. Kolmannen sukupolven mallissa tutkimusta tarvitaan organisaation strategian ja teknologisten innovaatioiden kehittämiseen, jotta saadaan markkinoille asiakkaita paremmin tyydyttäviä tuotteita. Neljännen sukupolven tutkimus- ja kehittämistoiminnassa tutkimuksen tehtävä on laajempi: tutkimusta tarvitaan ohjaamaan kaikkia organisaation aktiviteetteja tuotteita monistavaa sarjatuotantoa lukuun ottamatta.

VALTAUTTAVA VAIKUTUS

Valtauttavassa tutkimuksessa lähtökohdiana on se, että tutkittavat toimijat (yksilöt, organisaatiot ja yhteisöt) heräävät ja saavat uskoa, luottamusta ja välineitä siihen, että he/ne voivat tehdä itselleen paremman elämän. Tutkimus pyrkii tuottamaan tutkittaville yksiköille ja kollektiiveille ”merkittäviä oppimiskokemuksia”, joiden kautta ne nousevat uudelle tietoisuuden tasolle ja alkavat uskoa itse itseensä (Zimmerman & al. 1992).

Valtauttavaan vaikutukseen pyrkii myös sosio-kulttuurinen innostaminen, Ranskassa kehitetty sosiaalipedagoginen suuntaus. Tutkimusmetodologiana sosiokulttuurinen innostaminen painottaa sitä, että tutkija asettuu tutkimuskohteena olevan ilmiön kanssa sellaiseen dialogiin, jossa tutkittava ilmiö lomittuu tutkijan kokemusmaailmaan. Viime kädessä tutkijan oma kokemushorisontti ja tutkimuksen viitekehys samastuvat toisiinsa. Tutkija panee itsensä kokonaan likoon ja tämän oletetaan innostavan myös tutkittavaa yhteisöä. Tutkija ja tutkimuskohde (esimerkiksi työyhteisöt) valtautuvat yhdessä eli alkavat yhdessä toimia itseensä uskoen ja uudistuneella tavalla. (Kurki 2000.)

Malli on – ajatellen vaikuttavuutta – lähellä toimintatutkimusta (eritoten reflektiivistä toimintatutkimusmallia). Erottava tekijä on kuitenkin

kin siinä, että empowerment-tutkimus pyrkii vapauttamaan ja valtauttamaan. Se on uskoa luovaa tutkimusta. Tämän tyyppisen tutkimuksen vaikutusta tuleekin arvioida siitä näkökulmasta, kuinka hyvin se valtauttaa ja kuinka syvää uskoa se luo.

ARVIOINTITUTKIMUSTEN VAIKUTUS

Evaluaatiotutkimusten omaa vaikuttavuutta koskeva keskustelu on ollut laajaa. Yhtenä keskustelun synnyttäjänä ja ylläpitäjänä ovat toimineet Michael Pattonin monografian *Utilization-Focused Evaluation* kolme erilaista painosta (ks. Patton 1997). Lähtökohtana keskustelulle on se, että suutarin lapsella tulee olla hyvät kengät eli että vaikuttavuutta arvioivalla evaluaatiotutkimuksella itsellään tulee olla vaikutusta arvioitavaan ohjelmaan tai projektiin. Patton on erityisesti tähdentänyt sitä, että evaluaatiotutkimuksen tulee kaikissa vaiheissaan ja kaikilta ulottuvuuksiltaan suuntautua maksimoimaan omaa hyödynnettävyyttä (Patton 1997).

Patton korostaa, että evaluaatiotutkimuksen käyttöä ja vaikutusta lisäävät ensinnäkin selkeästi määritelty (hyödynnettävä) tavoite, toiseksi se, että tutkijoiden tulee tietää, mitkä ovat arvioitavan ohjelman/projektin keskeisimmät osapuolet (stakeholders), ja kolmanneksi se, että tutkijat osaavat viestiä tutkimuksensa väli- ja lopputuloksista näille keskeisimmille osapuolille. (Patton 1997.)

Pattonin mallia on kritisoitu siitä, että siinä etsitään liian suoria vaikutusyhteyksiä tutkimuksen ja arvioitavan ohjelman osapuolten välillä (ks. esim. Weiss 1988). Kuitenkin Pattonin mallia ja koko evaluaatiotutkimusten hyödyntämistä koskeva keskustelu on tärkeää. Siinä tähdennetään, että jos tutkimukselta halutaan merkittäviä tavoiteltuja vaikutuksia, on erityisesti kehitettävä tutkijoiden kommunikatiivisuutta ja vuorovaikutteisuutta. Kuitenkin tätä on pidettävä enemmän hyvän vaikuttavuuden edellytyksenä kuin omalla vaikuttavuuslajina.

Myös Suomessa on tarkasteltu arviointitutkimusten omaa vaikuttavuutta. Esimerkiksi Marketta Rajavaara on tarkastellut arviointitutkimusten hyödyntämistä. Analyysissään hän katsoo, että kokeellisten arviointitutkimusten tekijät eivät ole pohtineet sitä, miten ja kuka arviointitietoa käyttää. Pragmatistit taas ottavat, Rajavaaran mu-

kaan, tämän kysymyksen vakavasti eli pyrkivät ydintehtäväänään tyydyttämään tutkimuksen hyödyntäjien tiedontarpeita. Konstruktivistisen arvioinnin edustajat ovat hänen mukaansa halukkaita sekä laajentamaan arviointitutkimusten hyödyntäjien joukkoa että käynnistämään dialogia tämän joukon piirissä. Ennen muuta Rajavaaraa askarruttaa se, millaisia ovat arviointitutkimuksen tiedonintressit ja sisällöt, joita nyt ja tulevaisuudessa hyödynnetään. (Rajavaara 1999.)

Edelliseen liittyen Tuija Lindqvist katsoo, että arviointitutkimuksessa tutkijan olennaisimpana tehtävänä on tuottaa tietoa arvioitavaan ”ohjelmaan” ja siinä tapahtuviin prosesseihin. Arviointitutkijan osaaminen on ennen muuta muutoksentekijän tietoa ja taitoa. (Lindqvist 1999.)

SYNTEESINÄ IKKU-MALLI

Edellä esitetyt kurkistelut yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen hyödyntämistä ja vaikuttavuutta koskeviin keskusteluihin antavat tulokseksi, että tutkimusten vaikutus voi todella olla erilaista. Täten monesta erilaisesta projektista koostuva ohjelma voi vaikuttaa useilla eri tavoilla. Näin kirjallisuus vahvistaa evaluaatiotutkimustemme perustavaa (meta)tulosta. Kuitenkin teoriatarkastelu pakotti uudistamaan aiempaa käsitystämme siitä, miten erilaista projektien erilaista vaikuttavuutta tulisi arvioida. Esitämme nyt, että projektien ja projektiohjelmien yhteiskuntapoliittisia vaikutuksia on syytä arvioida neliluotteisesti.

Ensinnäkin tutkimukset (sekä tutkimus- ja kehittämishankkeet) voivat toimia välittöminä instrumentteina (I) yhteiskuntapoliittisessa päätöksenteossa. Tutkimus voi olla käytännöllisen muutostyön väline. Malli mahdollistaa jonkin tutkimuksen vaikutusten monistamisen, eli samaa tutkimusmallia (esim. barometria) voidaan käyttää eri aikoina ohjaamassa päätöksentekoa.

Toiseksi yhteiskuntatieteellinen tutkimus voi välillisesti ja hiipivästi valistaa käytännön toimijoita. Tutkimus voi osaltaan – yhtenä tiedonlajina (vrt. myös esimerkiksi mediatieto) – muuttaa praktikoiden ja päätöksentekijöiden käsitteellistä toimintakehikkoa. Tällöin on hyvä puhua käsitteellisestä (K) vaikuttamisesta ja vaikuttavuudesta.

Toimintatutkimus tähtää muutokseen jonkin yhteiskunnallisen käytännön suhteen. Muutos ei synny sattumalta, vaan toimintatutkijan on konsultatiivisesti kyettävä ohjaamaan muutosta. Tut-

kiva ”konsultaatio” edellyttää analyysia ja ennen muuta jatkuvaa vuorovaikutusta käytännön toimijoiden kanssa. Tutkijat ja käytännön toimijat muuttavat yhdessä toimintatapoja ja organisaitioita. Tätä toimintatutkimuksiin nivellettyä vaikutusta ja vaikuttavuutta kutsumme konsultatiiviseksi (K).

Usko ja uskomukset ovat ihmisten toiminnassa keskeisiä. Tutkimukset voivat ottaa tavoitteenkäytännön toimijoiden uskon luomisen ja vahvistamisen. Tämä malli on ristittävässä uskoa luovaksi vaikutukseksi ja vaikuttavuudeksi (U).

Johan Galtung (1977) on asettanut yhteiskuntatieteelliselle tutkimukselle neljä tehtävää: tosiasioiden keräämisen ja informaation tuottamisen (empiirikko), tiedon systematisoinnin teorioiksi (teoreetikko), nykytodellisuuden arvioinnin suhteessa tavoiteltuihin arvoihin (kriitikko) ja kaikkien kolmen edellä mainitun syntetisoinnin eli informaation tuottamisen, sen systematisoinnin teorioihin ja sen arvioinnin suhteessa arvoihin (konstruktivistisi).

Analogisesti Galtungin tulkinnan kanssa katsoimme, että yhteiskuntatieteellinen tutkimus – eritoten kun sitä ajatellaan useiden tutkimusprojektien yhteisenä tutkimusohjelmana – voi vaikuttaa moniulotteisesti ja että sen tuleekin vaikuttaa siten. Tutkimusohjelman vaikutus voi olla instrumentaalista (I), käsitteellistä (K), konsultatiivista (K) ja uskoa luovaa (U). Hyvässä tutkimusohjelmassa tulee näiden kaikkien ulottuvuuksien olla mukana, vaikka yksittäinen projekti voi painottaa jotakin niistä.

Jokin projekti voi olla hyvä jonkin vaikuttavuusmallin mukaan, mutta jokaisen projektin ei tarvitse vaikuttaa kaikkien näiden neljän vaikutusmallin mukaisesti. Tärkeintä on – kuten moderneissa johtamisteorioissa (esim. Balanced Scorecard [Kaplan & Norton 2000]) – organisaation johtamisen ja kehittämisen kokonaisuuden tasapainoisuus.

Arvioimassamme ennakointiprioriteetissa olisi pitänyt olla riittävästi ja tasapainoisesti projekteja, jotka välittömästi vaikuttivat talouselämän ja työelämän ydintoimijoiden ennakointipäätöksiin, antoivat uusia käsitteellisiä jäsennyksiä tulkita talouden, työn ja ammatillisen osaamisen muutosta, ohjasivat ja kommentoivat konsultatiivisesti talouselämän ja työelämän toiminnan muutosten ennakointia ja antoivat uskoa siihen, että talouden, työn ja ammatillisen muutoksen ennakointi on mahdollista ja mielekästä. Näin ei ollut

ja prioriteetin yhteiskunnalliset vaikutukset jäivät (jäänevät) vähäisiksi.

IKKU-MALLIN SOVELTAMISESTA

Suomessa on kymmenen viime vuoden ajan tutkittu sekä työkykyä että työkykyä ylläpitävää toimintaa. Tutkimus on ollut monitieteellistä eli lääketieteellistä, hoitotieteellistä, ergonomista, psykologista, sosiaalipsykologista, sosiologista, kasvatustieteellistä ja taloustieteellistä. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön, Työterveyslaitoksen ja Kansaneläkelaitoksen yhteistoimin tätä ”tyky-tutkimusta” on laajasti arvioitu (Julin & al. 2001). Vaikka tämän artikkelin toinen kirjoittaja (Pirttilä) osallistui tähän arviointiin, niin Ikku-mallia ei siinä sovellettu. Kuitenkin mallia voitaisiin mielestämme soveltaa hyvin myös arvioitaessa tämän tutkimuksen vaikutuksia työkykyä ylläpitävään toimintaan ja koko työelämään. Seuraavassa esittelemme lyhyesti, miten tällainen arviointi rakentuisi.

Suomalainen työkykyä ylläpitävään toimintaan kytkeytynyt tutkimus on tuottanut monia tuossa toiminnassa käytettäviä välineitä, kuten työkykyindeksin ja erilaisia metodeja mitata työyhteisöjen ilmapiirejä (Julin & al. 2001). Tutkimus on antanut instrumentteja konkreettiselle päätöksenteolle, jolla on kehitetty työpaikkoja työkykyä edistävasti. Tyky-tutkimus on oletettavasti vaikuttanut instrumentaalisesti. Tässä olisi mahdollisen arviointitutkimuksen yksi työhypoteesi.

Tyky-tutkimuksessa on 1990-luvulla nostettu esiin erilaisia käsitteellisiä malleja jäsentää työkykyä ja sitä edistävää toimintaa. Esiin on nostettu muun muassa neljä mallia: varhaiskuntoutustyky, perustyky, osaamistyky ja yhteiskuntatyky (Järvisalo & al. 2001). On ilmeistä, että nämä mallit ovat, sekä yhteiskuntapolitiisessa päätöksenteossa ja keskustelussa että yritys- ja virastotasolla, vaikuttaneet siihen, kuinka työkyky ja sitä edistävä toiminta on käsitteellistetty myös käytännössä. Tutkimustiedon valistava vaikutus on varmaankin ollut lähinnä välillistä ja hiipivää, mutta sitä kuitenkin on ollut (vrt. Julin & al. 2001). Tätä tulisi kuvata nykyistä yksityiskohtaisemmin.

Monet ”tyky-tutkimukset” ovat olleet samalla myös työpaikkakohtaisia kehittämisprojekteja (Peltomäki & al. 2001). Tämänkaltaisissa projekteissa tutkijat ovat samalla olleet konsultteja, jotka ovat konkreettisesti ohjanneet ja muutta-

neet työpaikkojen käytäntöjä siten, että ne edistävät hyvinvointia työssä. Tutkimus on ilmeisesti vaikuttanut konsultatiivisesti. Tätäkin hypoteesia tulisi yksityiskohtaisella arviointianalyysillä koetella.

Koska monissa yrityksissä ja virastoissa organisaatioiden johto ei välttämättä ole pitänyt työkykyä edistävää toimintaa erityisen tärkeänä, on oletettavaa, että työkyky-tutkimuksen tuottamaa tietoa on tarvittu myös antamaan uskoa ja retorisia välineitä perustella työtoiminnan tarpeellisuutta työpaikkojen työkytoimijoille (henkilöstöhallinnon edustajat, työkytoimikuntien jäsenet, luottamushenkilöt ja työterveyshuolto ym.). Myös tässä olisi yksi uusi tutkimustehtävä.

Ilmeisesti on löydettävissä ”työkyky-tutkimuksia”, joiden vaikutus on ollut lähinnä yhden vaikutusryhmän mukaista. On esimerkiksi tehty työyhteisöjen ilmapiiri-analyseja, jotka ovat välittömästi ohjanneet toimintojen tietoista muuttamista. Kenties on löydettävissä myös tutkimuksia, joiden vaikutukset ovat suuntautuneet instrumentaalisesti, käsitteellisesti, konsultatiivisesti ja uskoa luovasti.

Tässä esitetty Ikku-malli on sekä yksittäisen tutkimuksen että tutkimusohjelman potentiaali-

sen yhteiskunnallisen vaikuttavuuden ja akutaalisten yhteiskunnallisten vaikutusten arviointiin käytettävissä oleva käsitteellinen työkalu. Periaatteessa se sopii sekä tutkimuksen yhteiskunnallisen relevanssin ulkoiseen arviointiin että tutkijoiden oman itsearviointiin yhdeksi työvälineeksi. Se on ennen muuta tutkimuspolitiikan ja tiedepolitiikan arvioinnin yksi mahdollinen käsitteellinen kehys.

On muistettava, että tutkimuksen arvioinnissa on olennaista myös sisäinen tiedollinen merkitys eli tutkimuksellinen kontribuutio. Tutkimusten tulee tuottaa jollakin tutkimusalueella olennaisesti uutta mutta kumuloituvaa tietoa. Vain täten voidaan päästä kokonaisvaltaiseen arviointiin jonkin toimintakentän tutkimuksen laadusta ja merkittävyydestä.

Yhtä kaikki Ikku-malli tarjoaa yhden mahdollisuuden arvioida tutkimuksen vaikutuksia käytännön yhteiskuntapolitiikan eri sektoreilla. Sitä voidaan hyödyntää pyrittäessä ”tutkimustietoperusteiseen” toimintapolitiikkaan eli politiikkaan, jossa tutkimuksen avulla on valotettu sitä mekanismeja, jotka avulla jokin politiikka saa aikaan tavoiteltuja tuloksia toimintaympäristössä (vrt. Pawson 2001).

KIRJALLISUUS

Archibald, K.: *The Utilization of Social Research and Policy Analysis*. Michigan 1968

Bennish, W.: *Organization Development: Its Nature, Origins and Prospects*. Reading, Mass., 1969

ESR, Euroopan sosiaalirahasto, ohjelma-asiakirja (SPD) 1995–1999, Tavoite 4 -ohjelma, Suomi. Helsinki: Työministeriö

Galtung, Johan: *Methodology and Ideology*. Romania: Basic Social Science Monographs from the International Peace Research Institute, 1977

Habermas, Jürgen: *Erkenntnis und Interesse*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1981

Hart, Elisabeth & Bond, Meg: *Action Research for Health and Social Care*. Buckingham: Open University Press, 1996

House, Ernest R.: *Professional Evaluation. Social Impact and Political Consequences*. London: Sage, 1993

Julin, Heini & Lamberg, Matti & Vinni, Kari & Savolainen, Heikki & Niemi, Marja-Liisa & Linkola, Pertti & Laine, Arto & Kaukinen, Kari & Perimäki, Raili: *Tutkimustieto hallinnon välineenä. Työkyvyn ylläpidon tutkimus ja arviointi*. Raportti 6. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, Työterveyslaitos, Kansaneläkelaitos, 2001

Järvisalo, Jorma & Räsänen, Kimmo & Pirttilä, Ilk-

ka & Immonen, Stina & Saloniemi, Antti: *Työkykytoiminta yhteiskuntapolitiittisena ohjelmalla*. Työkyvyn ylläpidon tutkimus ja arviointi. Raportti 4. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, Työterveyslaitos, Kansaneläkelaitos, 2001

Kahn, R. L.: *Organizational development: some problems and proposals*. *Journal of Applied Behavioral Science* 10 (1974): 4, 485–502

Kaplan, Robert & Norton, David: *The Strategy-focused Organization. How Balanced Scorecard Companies Thrive in the New Business Environment*. Boston, Mass.: Harvard Business School Press, 2000

Kasvio, Antti: *Työelämän muutos ja toimintatutkimus*. *Sociologia* 31 (1994): 1, 24–34

Kasvio, Antti: *Työorganisaatioiden tutkimus ja niiden tutkiva kehittäminen*. Sarja T 4/1990. Tampere, Tampereen yliopisto, Työelämän tutkimuskeskus, 1990

Kurki, Leena: *Sosioökologinen innostaminen*. Tampere: Vastapaino, 2000

Kuula, Arja: *Toimintatutkimus. Kenttätöitä ja muutospyrkimyksiä*. Tampere: Vastapaino, 1999

Lampinen, Osmo: *Yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen hyödyntäminen poliittis-hallinnollisessa päätöksenteossa*. Suomen Akatemian julkaisuja 6/1985. Helsinki 1985

Lindqvist, Tuija: *Evaluaation uskottavuus*. Teoksessa: Eräsaari, Risto & Lindqvist, Tuija & Mäntysaari,

Mikko & Rajavaara, Marketta (toim.): Arviointi ja asiantuntijuus. Helsinki: Gaudeamus, 1999

Marra, Mita: How Much Does Evaluation Matter? Some Examples on the Utilization of the Evaluation of the World Bank's Anti-Corruption Activities. *Evaluation* 6 (2000): 1, 22–36

Miller, William L. & Morris, Langdon: 4th Generation R & D. *Managing Knowledge, Technology, and Innovation*. New York: John Wiley & Sons, Inc., 1998

Moisseinen (nyk. Pääkkö), Eija & Pirttilä, Ilkka & Lehikoinen, Markku & Järvenpää, Marko: Visioiden mosaiikit – ESR-ennakoinnin arviointi. ESR-julkaisut 17/98. Helsinki: Oy Edita Ab, 1999

Patton, Michael Quinn: *Utilization-Focused Evaluation*. The New Century Text. Edition 3. London: Sage, 1997

Pawson, Ray: *Evidence Based Policy I–II* (Submitted to Evaluation: May 2001)

Peltomäki, Päivi & Husman, Kaj & Vertio, Harri & Virkkunen, Jaakko & Ylöstalo, Pekka: Menestyksellä tyky-toimintaprosessi – tyky-toimintaprosessi suomalaisilla työpaikoilla: tapausselostusten ja itsearviointien evaluointia. Työkyvyn ylläpidon tutkimus ja arviointi. Raportti 1. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, Kansaneläkelaitos, Työterveyslaitos, 2001

Pirttilä, Ilkka & Nuotio, Jaakko: *Changing Professional Ideologies of Finnish Sociology*. In: Kinloch, Graham C. & Mohan, Raj P. (eds.): *Ideology and the Social Sciences*. London: Greenwood Press, 2000

Porras, J. & Roberts, N.: Toward a typology of organizational development research. *Journal of Occupational Behavior* 1 (1980): 3, 163–179

Rajavaara, Marketta: Arviointitutkimuksen hyödynnettävyys. Teoksessa: Eräsaari, Risto & Lindqvist, Tuija & Mäntysaari, Mikko & Rajavaara, Marketta

(toim.): *Arviointi ja asiantuntijuus*. Helsinki: Gaudeamus, 1999

Schein, E.: *Process Consultation, Volume II. Lessons for Managers and Consultants*. Reading: Addison-Wesley, 1987

Schein, E.: *Process Consultation, Volume I. Its Role in Organisation Development*. Second edition. Reading: Addison-Wesley, 1988

Schön, Donald A.: *The reflective practitioner*. London: Jossey-Bass Publishers, 1983

Seppänen-Järvelä, Riitta: *Luottamus prosessiin. Kehittämistyön luonne sosiaali- ja terveysalalla*. Tutkimuksia 104. Jyväskylä: Stakes, 1999

Stringer, Ernest T.: *Action Research*. Second Edition. London: Sage, 1999

Weiss, Carol H.: Research for Policy's Sake. The Enlightenment Function of Social Research. *Policy Analysis* 3 (1977), 531–546

Weiss, Carol H.: The Many Meanings of Research Utilisation. *Public Administration Review*, September–October 1979

Weiss, Carol H.: Evaluation for Decisions: Is Anybody There? Does Anybody Care? *Evaluation Practice* 9 (1988): 1. London: Sage, 1988

Weiss, Carol H.: The Interface between Evaluation and Public Policy. *Evaluation* 5 (1999): 4. London: Sage, 1999

Virkkunen, Jaakko & Engeström, Yrjö & Pihlaja, Juha & Helle, Merja: *Muutoslaboratorio. Uusi tapo oppia ja kehittää työtä*. Helsinki: Oy Edita Ab, 1999

Zimmerman, M. A. & Israel, B. A. & Schulz, A. & Checkoway, B.: Further explorations in empowerment theory: An empirical analysis of psychological empowerment. *American Journal of Community Psychology* 20 (1992): 6, 707–727.

ENGLISH SUMMARY

Ilkka Pirttilä & Eija Pääkkö: The impact and effectiveness of research: developing an evaluation model (Tutkimuksen vaikutus ja Ikku-arviointimalli)

Finland's membership of the European Union in the early 1990s started a huge wave of R&D projects in the country. The 1995–1999 programme period saw five national ESR programmes, for instance. Working closely with a team of other researchers, the authors set out to evaluate the anticipatory priorities of the Objective 4 programme in 1996–1999.

This evaluation inspired deliberation on the question as to how and in what areas social scientific research can have an impact in society. The authors proceeded to carry out a theoretical meta analysis of the debate on the impacts and effectiveness of social scientific research. The analysis revealed five lines of debate around this theme.

First, there is the debate on Weiss's models regarding the application of social scientific knowledge. This is grounded in Weiss's thesis that at its best, social scientific research has a latent and indirect impact, changing

the way that political decision-makers view the world around them. The accumulating research evidence causes actors to discard earlier concepts and notions and to adopt new ones. Secondly, the methodological literature concerning action research has generated new ideas as to how social scientific research impacts practices either by forcing actors into continuous conceptual reflection or into changing their course of action. Thirdly, social scientific research is seen as an integral part of a R&D effort that shapes and changes all operations within the organisation. Fourth, during the 1990s the concept of empowerment gained increasing visibility in various fields of human studies. Empowering research is aimed at giving the objects of research the faith and strength they need to pursue new lines of action. Fifth, there has been debate on the utilisation and the effectiveness of evaluation studies, the argument being that open dialogue between the evaluation researcher and the various parties involved in the programme evaluated is the best way to make sure that the results of the evaluation are put to good use.

On the strength of our own experiences and the re-

sults of this meta-analysis, we suggest that social scientific research (either in the shape of individual studies or a research programme) can have an impact on society via four different routes. First, research studies may serve as immediate instruments in social policy-making. Secondly, social scientific research may enlighten practical actors in a more indirect, circuitous way. This implies a conceptual influence. Thirdly, in action re-

search the target activity and organisation is steered by means of consultation. Fourth, research studies may take it upon themselves to instil and reinforce a sense of faith among practical actors. A good research programme should exhibit all these four dimensions, although the individual study may choose to highlight just one of them.

KEY WORDS:

Social sciences, research, society, impact, effectiveness, evaluation, models, meta-analysis